

Jubiläum – Před deseti lety Plzeň ztratila jednoho ze svých nejvýznamnějších archivářů a historiků PhDr. Miloslava Bělohlávka

Miloslav Bělohlávek se narodil 8. října 1923 v Plzni. Jeho otec pracoval jako zřízenec městské plynárny. Bělohlávek byl nadaným, humanitně zaměřeným žákem, roku 1942 absolvoval státní reálku v Plzni. Následujícího roku složil doplňující maturitu z latiny na reálném gymnáziu v Plzni a absolvoval abiturientský kurz při obchodní akademii. V protektorátních časech nebylo možno studovat vysokou školu, Bělohlávek tedy nastoupil do zaměstnání jako administrativní pracovník aprovizčního úřadu města Plzně. Záhy byl nucen se v rámci tzv. pracovního nasazení hlásit jako pomocný dělník do Škodových závodů v Plzni. Zde pracoval až do dubna 1945, kdy provoz Ško-

dovky narušilo bombardování. Ihned po osvobození se zapsal na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity v Praze, obor český jazyk–dějepis. Od následujícího roku, kdy byl přijat ještě na Státní archivní školu, se specializoval pouze na historii. Jeho tehdejšími učiteli byli významní představitelé mladší Gollovy školy, zejména Zdeněk Kalista, Václav Chaloupecký a Otakar Odložilík, ale snad nejvíce si nadaného studenta získal a do budoucna ho ovlivnil nestor české archivní vědy, akademik Václav Vojtíšek, žák a pokračovatel Gustava Friedricha. Vojtíšek nadchl mladého historika zájmem o obor, fundovaností a zánicím, se kterým svým studentům přednášel problémy archivní vědy, své vědecké teorie o městských listinách a městské právo.

Po absolutoriu roku 1948 nastoupil PhDr. Miloslav Bělohlávek na místo archiváře města Plzně, do právě osamostatněné instituce městského archivu. Měl zde velký vzor a spolehlivého poradce ve Fridolínu Macháčkovi, svém předchůdci a emeritním archiváři Plzně. Rovněž před ním však stál nelehký úkol – vybudovat z osamostatněného archivu novou, moderní instituci. A to i fyzicky. Archiv se totiž záhy dvakrát stěhoval, do budovy v Sadech 5. května a posléze do zadního traktu plzeňské radnice. Jedním z předních úkolů bylo zřídit vyhovující badatelnu. Bělohlávek od začátku usiloval o to, aby instituce mu svěřená byla nejen archivem, ale především dobrým historickým pracovištěm. Měl dar šířit nadšení pro své plány. Vytvořil kolem sebe okruh badatelů, kteří se v archivu setkávali. Patřili do něj, kromě zmíněného Fridolína Macháčka, Václav Čepelák, budující právě katedru historie na nově založené Vysoké pedagogické škole v Plzni, dále např. literární historik Václav Jílek, též pedagog zmíněného institutu, středoškolský učitel a později i člen katedry historie na pedagogické fakultě Adolf Zeman, Jaromír Kovář, středoškolský učitel, historik umění a Macháčkův pomocník a nástupce ve funkci konzervátora městských památek. Miloslav Bělohlávek ovšem dokázal s erudovanými odborníky spojit i laické historické nadšence a vytvořit tak plzeňský unikát, regionální historickou školu, tzv. Plzeňskou historickou školu. V badatelně městského archivu vedle akademických historiků sedávali a pracovali na pořádání archiválií a na dějinách Plzně a Plzeňska např. Jiří Zykmond, potomek známého plzeňského rodu zvonářů Pernerů, někdejší zaměstnanec obchodního

ředitelství Škodových závodů a dobrovolný pracovník archivu, dále inspektor státních drah Václav Mentberger, dobrovolný archivář a tvůrce židovského muzea v Kasejovicích, Jan Fridrich či Bedřich Štiess z umělecko-průmyslového oddělení Západočeského muzea, celonárodně uznávaný expert na dějiny sklářství. V badatelně probíhaly odborné konzultace, podrobně se studovaly zejména hospodářské a sociální dějiny z městských knih, berních dokladů a dalších hospodářsko-správních archiválií. Psaly se první studie, ponejvíce do Života Plzeňska. Časopis nebyl sice nevhodnější tribunou pro odbornou publikaci, ale byla to tehdy v Plzni jediná možnost. Miloslav Bělohávek si proto stanovil za cíl vytvořit pro Plzeň skutečně vědecké historické periodikum. To nebylo v dané době jednoduché, vytrvalému Bělohávkovi se to ovšem nakonec podařilo. První svazek sborníku *Minulosti Plzně a Plzeňska* připravil do tisku skrytě a potichu,¹⁾ aby nevbuzoval svým na tehdejší dobu minimálně politicky angažovaným obsahem zbytečnou pozornost tehdejších mocných míst. A i do budoucna se mu dařilo vést periodikum labyrintem úskalí režimu, byť to nebylo vždy snadné. Periodikum pravidelně vychází dodnes pod názvem *Minulosti západočeského kraje* a je jednou z nejceněnějších součástí Bělohávkova odkazu odborné Plzni.

Miloslav Bělohávek je právem označován za vůdčí osobnost mladší Plzeňské historické školy. Vynikal nejen neobvyklou vědeckou pílí, dosud nepřekonanou šíří a vysokou odbornou kvalitou svého regionálního díla, ale i svou lidskou a občanskou statečností a zásadovostí. Spojení pozice ředitele archivu a aktivit angažovaného katolíka, později i představitele městské organizace Československé strany lidové, bylo na svou dobu poněkud netypické a vyžadovalo od Bělohávka neustálý stav připravenosti čelit různým překážkám a problémům ze strany nejen městské reprezentace dobového režimu. Dá se bez nadsázky konstatovat, že jeho statečnost, se kterou hájil objektivnost a odbornost plzeňské historiografie před dobovou tendenčností, bránil odkaz Fridolína Macháčka stejně jako mnohé plzeňské památky, trpělivě připravoval nepodbízivý archivní sborník, jeho kariéru vlastně neustále ohrožovala. Nebýt toho, že byl skutečně ojedinělým expertem na dějiny města, lze si velmi reálně představit, jak snadno ho mohl dobový režim zbavit možnosti působení v oboru. Naštěstí pro plzeňskou historiografii k tomu nedošlo. Ve vědecké kariéře mu ovšem bylo zabráněno nepovolením již podané habilitace. Důvody zamítnutí byly samozřejmě politické. Miloslav Bělohávek náležel ke skupině významných městských a okresních archivářů (dalšími byli František Holec a Václav Hlavsa z Prahy, Jaroslav Dřímal z Brna, Bořivoj Lůžek z Loun, Jindřich Tomas z Litoměřic a Lubomír Vaněk z Kutné Hory), kteří se v polovině padesátých let postavili proti snaze archivní správy ministerstva vnitra přímo řídit, a tudíž politizovat, městské a okresní archivy. Ty do té doby podléhaly národním výborům a měly tak jistou možnost svébytnosti. Spor nakonec vyústil v jakýsi kompromis, okresní a městské archivy zůstaly správně podřízené místním úřadům, odborně však byly zodpovědné státním archivům. To mnohdy plodilo napjatou atmosféru mezi městskými a státními archivy.²⁾ Bělohávek v tomto ohledu zastával stanovisko, že by bylo lépe podřídit městské a okresní archivy ministerstvu školství či ministerstvu kultury, nikoliv ministerstvu vnitra, které podle jeho názoru bylo příliš byrokratické, autoritativní a necitlivé k potřebám archivnictví a jeho individualitám.³⁾

Důležitou etapou v dějinách plzeňské poválečné historiografie i Bělohávkovy kariéry byl vznik západočeské pobočky Československé historické společnosti při ČSAV v roce 1961. K zakládajícím členům pobočky kromě něho patřili již zmíněný Václav Čepelák a Vladimír Bystrický, ředitel Státního oblastního archivu v Plzni. Pobočka konkretizovala do institucionální podoby cíle, o nichž se diskutovalo v badatelně městského archivu již v padesátých letech.

1) Takto označil vydání prvního čísla MPP současný archivář města Plzně Jaroslav Douša ve svém článku k Bělohávkovým sedmdesátinám. Jaroslav DOUŠA, *Čtyři kilometry vzácných písemností*, Plzeňský deník, 8. 10. 1993, s. 11.

2) František HOLEC, *K sedmdesátinám PhDr. Miloslava Bělohávka*, Archivní časopis 44, 1994, s. 167–169.

3) Archiv hlavního města Prahy, fond Václav Vojtišek, Korespondence – dopis M. Bělohávka z 27. 2. 1969.

Nejvýraznějším bodem v plánech bylo bezesporu sepsání dávno zamýšlených dějin města. Počítalo se i s vypsáním přehledné historie kraje a sestavením podrobné historické a vlastivědné bibliografie. Nemałym úkolem bylo i jisté koncepční vedení historické obce města, která se na počátku šedesátých let šmahem rozrůstala o nemálo mladých historiků, přicházejících na nově vytvořená odborná pracoviště. Šlo o vedení ve výběru témat, v metodologii, o předávání zkušeností. Sborník MZK přestal být platformou úzkého kruhu zakladatelů mladší Plzeňské historické školy, ale stal se fórem rozšiřující se historické obce Plzně. Většinu nově se objevivších jmen najdeme právě mezi členy západočeské pobočky Československé historické společnosti. Ve výboru pobočky se tehdy angažovali zejména Vojtěch Laštovka, expert na dějiny dělnického hnutí, a Jindřich Vacek, člen katedry historie Pedagogického institutu. Roku 1965 vyšly pod Bělohlávkovou hlavní redakcí *Dějiny Plzně I*, na dlouhou dobu jediné a dodnes přední dílo vypovídající moderním a odborným způsobem o minulosti města. Události tzv. Pražského jara a zejména nástup normalizace a její čistky již mladší Plzeňská historická škola nepřežila ve své původní podobě. Seskupení se rozvolnilo do jednotlivých historických pracovišť v Plzni a do práce jednotlivců. Třetí díl trilogie *Dějiny Plzně* už ani nelze spojovat s Plzeňskou historickou školou, neboť je jejím původním plánům dosti vzdálen. Došlo i k personálním změnám při tvorbě závěrečného dílu, normalizační atmosféra dílo neminula.

Bělohlávek sám zůstal coby autor obdivuhodně pilný a plodný. Jen výčet jeho samostatných studií, statí a monografií dosahuje množství téměř sedmi set titulů. Publikoval i stovky recenzí, zpráv, jubilejních článků či nekrologů. Těžko bychom se na tomto místě mohli solidně zabývat celou jeho tvorbou, pro přehled o tematice jeho prací a její značné variabilitě a rozsahu odkazujeme na publikované bibliografie jeho díla.⁴⁾ Pro připomenutí významu Bělohlávkova odkazu zde zmíníme několik vybraných titulů.

Bělohlávkova fundovanost v městské diplomacie a bernictví přinesla roku 1957 zásadní práci *Kniha počtů města Plzně 1524–1522*,⁵⁾ a zejména pak v roce 1960 stať *Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471: Příspěvek k městské diplomacie a bernictví*.⁶⁾ Zde navrhl nový způsob třídění městských knih, který se ujal a je používán dodnes celostátně. Zabýval se tehdy rovněž církevními dějinami ve městě, pestrým vývojem vztahů města a řádu německých rytířů, zejména pak byl zaujat hospodařením fary, k jehož poznání čerpal informace z početních knih a inventářů řádu. Ve sborníku *Minulost Plzně a Plzeňska* vyšla roku 1958 obšrná a významná Bělohlávkova stať *Řád německých rytířů v Plzni do válek husitských*,⁷⁾ kde řád podrobně charakterizuje v jeho obecném vývoji a dále se snaží naznačit význam jeho působení pro život středověkého města, v němž spravoval faru a špitál Maří Magdaleny. Zajímavou přílohou je soupis všech zmínek o Plzni v řádových archiváliích. Ve druhém svazku sborníku MPP z roku 1959 najdeme další dvě práce orientované k historické demografii a sociálně ekonomické historické problematice, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*.⁸⁾ Ve druhé z nich se zabývá cenami nemovitostí v Plzni a jejich pohyby v dané době. Stejnému námětu pak věnuje ještě jedno dílo, stať *K problematice studia cen nemovitostí v 15. a 16. století do doby pobělohorské*.⁹⁾ Vývoj situace ohledně cen nemovitostí v Plzni a okolí v druhé

4) Jana BĚLOHLÁVKOVÁ, *Bibliografie prací Miloslava Bělohlávka do roku 1993*, Plzeň 1994. Dále též Naděžda MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohlávek a Plzeňská historická škola*, Plzeň 2008 a Jaroslav DOUŠA, *Osmdesátiny Miloslava Bělohlávka*, MZK 38, 2003, s. 225–227.

5) Miroslav BĚLOHLÁVEK, *Kniha počtů města Plzně 1524–1522*, Plzeň 1957.

6) Týž, *Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471. Příspěvek k městské diplomacie a bernictví*, MPP 3, 1960, s. 81–91.

7) Týž, *Řád německých rytířů v Plzni do válek husitských*, MPP 1, 1958, s. 7–28.

8) Týž, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*, MPP 2, 1959, s. 17–35.

9) Týž, *K problematice studia cen nemovitostí v 15. a 16. století do doby pobělohorské*, in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 6, Praha 1962, s. 147–167.

polovině 17. století, a zejména snahy Plzeňanů, zbohatlých za třicetileté války, zakupovat okolní venkovské nemovitosti a zemské deskové statky, ukazuje na konkrétním příkladu takového postupu u jedné z později nejmovitějších plzeňských rodin Stehlíků z Čeňkova ve stati *Plzeňští měšťané a jejich poddani v 17. století*.^{10]}

Počátkem šedesátých let obrací Bělohávek pozornost k novějším dějinám Plzně a opět je nazírá především prostřednictvím ekonomických a sociálních dějin. Roku 1962 publikuje studii *Plzeň v čtyřicátých letech 19. století*^{11]} a dále pak stať *Plzeňské vesnice v polovině 19. století*.^{12]} Práce sledují počátky průmyslové revoluce, první spíše v rámci městského života, druhá se zabývá demografickým dopadem průmyslové revoluce na venkově a reflektuje změny způsobu obživy a stylu života vůbec v jednatřiceti obcích v okolí Plzně. Téma rozvíjí ještě následujícího roku v práci *Příspěvek k poznání počátků průmyslové revoluce na Plzeňsku*.^{13]}

Dalším příspěvkem k dějinám plzeňské historiografie je monografie o Fridolínu Macháčkovi z poloviny šedesátých let, vydaná (ne však Bělohávkovou vinou) až roku 1969, *Fridolín Macháček a česká vlastivěda*^{14]} a samostatná příručka *Plzeň a její dějepisci*,^{15]} kde na jednadvaceti číslovaných stranách přináší první moderní, samostatné a souvislé vypsání městského dějepisu. Nepočítáme-li ovšem stať o dějinách městského archivu v jeho prvním průvodci archivem – *Městský archiv v Plzni: Průvodce po archivu*.^{16]} Počátek šedesátých let je také už u M. Bělohávka spojen především s přípravnými pracemi k syntetickým publikacím, *Knize o Plzni a Dějinám Plzně I*.

Miloslav Bělohávek ovšem nežil jen prací vědeckou, určenou úzké odborné obci. Jeho láskou byly především dějiny rodného města a dobře věděl, že má-li historie regionu někde své ryzi opodstatnění, pak je to mezi lidmi, kteří v regionu žijí své životy. Patřil k obdivuhodně pilným popularizátorům místní historie – ani se nechce uvěřit, že za dobu svého působení přednášel Bělohávek postupně pro téměř 10 000 posluchačů. Průměrný počet přednášek se pohybuje kolem patnácti za rok.^{17]} Bělohávek přednášel pro každého, kdo projevil o dějiny Plzně a okolí zájem, ať to byli pracující z různých podniků či zemědělci, učitelé, studenti, školní děti a pionýři, důchodci, úředníci, vojáci, kolegové archivarů, historikové v pobočce Československé historické společnosti, průvodci turistů. Jeho neúnavná a poctivá práce v tomto ohledu vzbuzuje úctu a v myslích mnohých Plzeňanů Bělohávek a jeho erudované a typickým kultivovaným stylem provedené přednášky žijí dodnes. Nezapomenutelné jsou Bělohávkovy *Plzeňské pověsti a legendy*. Širokou čtenářskou obec zaujaly *Vzpomínky na starou Plzeň*, *Plzeňské medailony*, *Plzeňská předměstí*, stovky článků o Plzni a jejích dějinách v denním tisku. Nelze zde věnovat prostor celému Bělohávkovu dílu. Nezbyvá než pro další informace odkázat čtenáře na výše zmíněné bibliografické přehledy a publikaci *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola*.

Chceme-li zde vzpomenout Miloslava Bělohávka komplexně, není možné nezmínit jeho choť, významnou pedagožku a didaktičku dějepisu, emeritní profesorku plzeňského Masarykova gymnázia, nositelku mnoha francouzských řádů, dlouholetou a trpělivou

10] Týž, *Plzeňští měšťané a jejich poddani v 17. století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 69, 1961, s. 8–14.

11] Týž, *Plzeň v čtyřicátých letech 19. století*, MZK 1, 1962, s. 189–204.

12] Týž, *Plzeňské vesnice v polovině 19. století*, Český lid 49, 1962, s. 121–129.

13] Týž, *Příspěvek k poznání počátků průmyslové revoluce na Plzeňsku*, MZK 2, 1963, s. 67–80.

14] Týž, *Fridolín Macháček a česká vlastivěda*, in: Acta regionalia 1966–1967 2, Praha 1969, s. 48–65.

15] Týž, *Plzeň a její dějepisci*, Plzeň 1959.

16] Miloslav BĚLOHLÁVEK a kol., *Městský archiv v Plzni: Průvodce po archivu*, Plzeň 1954, s. 11–30.

17] *Seznam přednášek a Bibliografie M. Bělohávka*. Rukopis. Pozůstalost M. Bělohávka uložená v archivu jeho choti D. Bělohávkové.

budovatelku česko-francouzských vztahů, zakladatelku plzeňské pobočky Francouzské aliance a významnou kulturně společenskou osobnost města Plzně, jež právě letos oslavuje za zaslouženého zájmu plzeňské odborné, kulturní i politické veřejnosti své krásné devadesáté narozeniny, totiž paní Danuši Bělohávkovou. V r. 2011 byla uvedena do Dvorany slávy Plzeňského kraje, v letošním roce se stala laureátkou čestného občanství města Plzně. I díky ní, její lásce a péči a jejímu neodolatelnému charizmatu a neuvěřitelné životní síle mohl Miloslav Bělohávek vytvořit, co vytvořil, a odkázat Plzni to, co jí odkázal. Málokteré město v Čechách se může chlubit tak výjimečnou osobností na poli svého moderního dějepisectví, jakou byl Miloslav Bělohávek. Patřil k obdivuhodně plodným a pilným historiografům již od počátku své vědecké kariéry. A je opět zásluhou především Miloslava Bělohávka, že mladší Plzeňská historická škola, kterou vedl a organizoval, byla ve své době ojedinělým regionálním vědeckým sdružením, jemuž se dařilo publikovat skutečně odborné práce trvalé hodnoty, na svou dobu minimálně reflektující dobovou ideologii, což nelze mnohdy říci ani o některých tehdejších počinech ústřední proveniencie. Nezbývá než přát odborné Plzni i památce Miloslava Bělohávka, aby jeho současní pokračovatelé naplňovali jeho odkaz co nejzodpovědněji a aby jeho celoživotní úsilí nebylo promarněno. Doufejme, že nové *Dějiny Plzně*, které na ony Bělohávkovy navazují a které nyní coby kolektivní dílo plzeňských historiků vznikají, budou důstojným darem odkazu Miloslava Bělohávka.

Naděžda Morávková